

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА
СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ІМЕНІ О.М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО

Затверджено на засіданні Вченої ради
Навчально-наукового інституту історії
та соціогуманітарних дисциплін імені
О.М. Лазаревського
протокол № 5 від 13 грудня 2023 р.

Голова Вченої ради

Андрій КАТОЛИК

ПРОГРАМА ВСТУПНОГО ІСПИТУ ДО АСПРАНТУРИ
галузь знань: 03 – гуманітарні науки освітньо-науковий рівень: доктор
філософії спеціальність: 032 – історія та археологія

Чернігів– 2024

ПРОГРАМА ДЛЯ ВСТУПНОГО ІСПИТУ ДО АСПІРАНТУРИ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ»

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Україна з найдавніших часів до утворення Київської Русі

Першопочатки історії України. Трипільська культура. Перші протодержавні утворення: киммерійці, скіфи, сармати. Антична колонізація Північного Причорномор'я. Східні слов'яни. Велике переселення народів. Проблема походження українського етносу в історичній літературі.

Чернігівщина в епоху первіснообщинного ладу. Пам'ятки скіфського періоду. Ранні слов'яни на території Чернігівщини.

Київська Русь у IX–XIII ст.

Основні етапи політичної історії Київської Русі. Реформи княгині Ольги та Володимира Великого. Соціально-економічний розвиток Київської Русі. «Руська Правда». Русь і кочові народи Степу. Любецький з'їзд князів 1097 р. та його наслідки. Розпад Київської держави. Галицько-Волинське князівство. Чернігово-Сіверська земля. Боротьба з навалом монголо-татар. Культура Давньої Русі. Історичне значення Давньоруської держави.

Перші літописні згадки про плем'я сіверян та Чернігів. Соціально-економічний розвиток Чернігово-Сіверського князівства у складі Київської Русі. Значення Лиственської битви 1024 р. для формування території Чернігівського князівства. Удільні князівства Чернігово-Сіверської землі у період політичної роздробленості.

Литовсько-польська доба в історії України

Включення українських земель до складу Великого князівства Литовського. Люблінська унія та її історичне значення. Берестейська унія. Діяльність Петра Могили. Соціально-економічний розвиток українських земель за литовсько-польської доби. Національно-релігійне відродження другої половини XVI – першої половини XVII ст. Українська культура литовсько-польської доби.

Чернігово-Сіверщина під владою Золотої Орди. Включення Чернігово-Сіверщини до складу Великого князівства Литовського. Внутрішнє життя князівства: структура влади, соціально-економічний розвиток. Чернігівській князь Свидригайло.

Включення Чернігово-Сіверщини до складу Московського царства. «Вічний мир» 1508 р. Політико-адміністративні заходи московського уряду. Соціально-економічний розвиток.

Польсько-московська війна. Деулінське перемир'я (1618 р.) і доля Чернігово-Сіверщини. Адміністративно-територіальний поділ краю у складі Речі Посполитої.

Виникнення українського козацтва. Запорозька Січ

Причини виникнення українського козацтва. Територія, умови і джерела формування козацтва. Участь козаків у Лівонській війні (1560-ті рр.). Реформа Сигізмунда Августа. Молдавські походи 1570-х рр.

І. Підкова. Козацька реформа Стефана Баторія. Реєстрове козацтво.

Запорозька Січ та її військово-адміністративний устрій. Д.Вишневецький. Військове мистецтво запорожців. Запорозька Січ – державно-політичне утворення українського народу.

Турецько-татарські набіги на Україну та їх наслідки. С.Кішка. Морські походи козаків. П.Сагайдачний, його політична, військова та просвітницька діяльність. Хотинська війна 1621 р. Зростання і зміцнення козацького стану на початку XVII ст.

Козацькі війни 90-х рр. XVI–20–30-х XVII ст. Передумови розгортання національно-визвольної боротьби. К.Косинський. С.Наливайко. Причини поразки повстань та їх наслідки. І.Сулима і зруйнування Кодака. Козацьке повстання 1637–1638 рр. П.Бут, Я.Острянин, Д.Гуня. «Ординація Війську Запорозькому» 1638 р. Значення козацьких повстань у розгортанні національно-визвольної боротьби українського народу. Десятиліття «золотого спокою».

Українські землі у другій половині XVII–XVIII ст.

Причини, характер, рушійні сили та головні етапи Української національної революції середини XVII ст. Богдан Хмельницький – будівничий української держави. Політичне становище Гетьманщини у другій половині XVII ст. Адміністративно-територіальний устрій Гетьманщини. Українська держава за гетьманства І.Мазепи. Повстання І.Мазепи: причини та наслідки. Ліквідація політичної автономії Гетьманщини у XVIII ст. Соціально-економічний розвиток українських земель у другій половині XVII–XVIII ст. Культура України доби Гетьманщини.

Події Української національної революції на Чернігівщині. Чернігівські полковники. Д.Многogrішний. В.Дунін-Борковський. П.Полуботок. Гетьманські столиці Батурин та Глухів. І.Мазепа і Чернігівщина. Гетьман К.Розумовський і відродження Батурина. Зміни в адміністративно-територіальному поділі регіону наприкінці XVIII ст. Архієпископ Лазар Баранович. Чернігівська друкарня. Діяльність Чернігівського колегіуму (1700–1786 рр.).

Українські землі у складі Росії та Австро-Угорщини (XIX – початок XX ст.)

Адміністративно-територіальний поділ українських земель наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Соціально-економічний розвиток та суспільно-політичне життя України на початку XIX ст. Рух декабристів і Україна. Кирило-Мефодіївське братство. Українські громади. Рух народників і Україна. Малоросійське товариство. Реформи 60–70-х рр. XIX ст. та їх наслідки для України. Скасування кріпацтва та його вплив на соціально-економічний розвиток України у другій половині XIX ст. Українське національне відродження. Українські землі напередодні та в роки революції 1905–1907 рр. Аграрна реформа П. Столипіна та її наслідки для України. Україна між двома революціями. Українська культура та наука у XIX – на початку XX ст. Західноукраїнські землі у XIX – на початку XX ст.

Утворення Чернігівської губернії (1802 р.). Промислова спеціалізація

повітів Чернігівської губернії. Осередки декабристів на Чернігівщині. Кирило-Мефодіївське товариство і Чернігівщина. Чернігівська громада. Діяльність «Просвіти» на Чернігівщині. Розвиток освіти на території краю у ХІХ – на початку ХХ ст. Кобзарство на Чернігівщині. Внесок М.Заньковецької у розвиток українського театру. О.Білозерська та С.Русова. П.Куліш. П.Морачевський. І.Шраг. О.Русов.

Національно-визвольні змагання в Україні у 1917–1921 рр.

Україна і Чернігівщина після Лютневої (1917 р.) революції. Початок Української революції. Доба Центральної Ради. Проголошення автономії та незалежності УНР. Війна радянської Росії з УНР. Брестський мирний договір. Конфлікт Центральної Ради з німецько-австрійською адміністрацією і консервативними колами України. Прийняття Конституції УНР. Державний переворот. Причини падіння Центральної Ради.

Внутрішня та зовнішня політика Української Держави гетьмана П.Скоропадського. Антигетьманське повстання. Відречення гетьмана від влади.

Відродження УНР за часів Директорії. Політичний курс Директорії. Аграрна реформа. С.Петлюра. Трудовий конгрес. Причини поразки Директорії.

Західноукраїнська Народна Республіка. Повстання 1 листопада 1918 р. у Львові. Проголошення ЗУНР. Організація держави на західноукраїнських землях. Акт злуки УНР і ЗУНР. Створення Української Галицької армії (УГА). Українсько-польська війна. Причини поразки ЗУНР.

Політика радянської влади в Україні у 1919 р. Війна за контроль над Україною у другій половині 1919 р. Поразка армій УНР і ЗУНР. Перший зимовий похід армії УНР.

Варшавська угода. Радянсько-польська війна і Україна. Другий зимовий похід військ УНР. Припинення боротьби регулярних українських військ за незалежність України.

Нові тенденції та чинники розвитку культури і духовного життя в 1917–1921 рр. Здобутки українських урядів в галузі освіти і науки.

Чернігівщина за доби Центральної Ради. Проголошення радянської влади в січні 1918 р. Чернігівщина за Української Держави та Директорії УНР. Відновлення радянського режиму. Розвиток культури на Чернігівщині за доби Визвольних змагань.

Україна між двома світовими війнами

Становище України на початку 20-х років. Голод 1921–1923 рр. Українська СРР в умовах нової економічної політики. Утворення СРСР. Статус УСРР у складі Радянського Союзу. Політика влади в царині культури. Українізація (коренізація): досягнення і гальмівні чинники.

Соціально-економічний розвиток українських земель наприкінці 20 – у 30-тірр. Сталінська індустріалізація України: досягнення і прорахунки. Суцільна колективізація сільського господарства. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: причини, масштаби, наслідки, демографічні втрати. Суспільно-політичне життя 20–30-х рр. Масові репресії. «Великий терор». Українська

культура 20-х рр. «Розстріляне відродження».

Західноукраїнські землі у 1921–1939 рр. Правовий статус та соціально-економічне становище Східної Галичини та Північно-Західної Волині у складі Польщі. Політична ситуація. «Пацифікація». Розгортання українського націоналістичного руху. Утворення Української військової організації (УВО) та Організації українських націоналістів (ОУН). Економічне й соціальне становище українського населення в Румунії. Соціально-економічне становище Закарпаття у складі Чехословаччини. Течії у громадсько-політичному житті українців: русофільство, русинство, українофільство. Карпатська Україна. «Карпатська Січ». А. Волошин.

Територіально-адміністративне районування Чернігівщини за радянської доби. Процес українізації на Чернігівщині. Утворення Чернігівської області (жовтень 1932 р.). Індустріалізація, колективізація та Голодомор 1932–1933 рр. на Чернігівщині. Сталінський терор щодо наукової інтелігенції краю.

Україна в роки Другої світової війни

Пакт Молотова–Ріббентропа й Україна. Приєднання західноукраїнських земель до УРСР. Здійснення політики радянзації на західноукраїнських землях. Репресії проти української інтелігенції.

Напад Німеччини на СРСР. Причини відступу й поразок Червоної Армії. Воєнні дії 1941–1942рр. Оборона Києва, Одеси, Севастополя. Окупаційний режим на українських землях. Фізичне знищення населення України та радянських військовополонених. Голокост. Економічне та культурне пограбування України.

Рух Опору в Україні та на Чернігівщині. Радянський партизанський та підпільний рух. Заснування Українського штабу партизанського руху. Партизанські з'єднання. Рейкова війна.

Заснування УПА. Похідні групи ОУН. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. Українська Головна Визвольна Рада.

Початок визволення України від німецьких окупантів. Битва за Дніпро. Завершення визволення Лівобережної України. Корсунь-Шевченківська битва. Визволення Правобережної України та західноукраїнських земель. Звільнення України від німецьких загарбників. Підсумки Другої світової війни для України.

Україна в післявоєнний період

Людські й економічні втрати України та Чернігівщини у Другій світовій війні. Відбудова народного господарства. Становище у сільському господарстві. Голод 1946–1947 рр. Репресії другої половини 40 – початку 50-х рр.

Україна та Чернігівщина у період «хрущовської відлиги». Політичні та економічні реформи. Викриття культу особи Сталіна. Рух «шістдесятників» та його історичне значення.

Україна та Чернігівщина в період наростання системної кризи. Кризові явища в економіці у 70–80-х рр. Екологічні проблеми. Переслідування української інтелігенції. Дисидентський та правозахисний рух в Україні.

Наростання кризових явищ у соціальному та духовному житті суспільства.

Початок «перебудови» та її особливості в Україні та Чернігівській області. Чорнобильська катастрофа та різке загострення екологічної ситуації в Україні. Поява опозиційних рухів і партій. «Декларація про державний суверенітет України».

Розвиток культури й науки в Україні та на Чернігівщині в післявоєнний період.

Україна в період національно-державного відродження (90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.)

Проголошення державної незалежності України. Заборона Компартії України. Референдум 1 грудня 1991 р. та вибори Президента України. Розпад СРСР та створення СНД. Активізація суспільно-політичного життя. Розбудова української державності, формування гілок державної влади. Конституційний процес та його завершення.

Основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики незалежної України. Розвиток економіки. Децентралізація і розвиток місцевого самоврядування.

Помаранчева революція 2004 р. Революція Гідності. Російсько-українська війна. Анексія Криму. Президентські вибори 2014 р. Антитерористична операція на Сході України. Угода про асоціацію з ЄС. Лібералізація візового режиму з ЄС. Розвиток України в 2014-2022 р. Широкомасштабне вторгнення російських військ на терени України: перебіг, результати.

Українська діаспора на сучасному етапі. Взаємовідносини між українською діаспорою та державою і громадянським суспільством в Україні.

Розвиток культури в Україні за доби незалежності.

Територія та етнічний склад населення Чернігівської області. Особливості розвитку промисловості та сільського господарства. Екологічні проблеми сучасної Чернігівщини. Система освітніх закладів. Наукові установи. Культурне життя.

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

Давньоєгипетська цивілізація

Характерні риси давньоєгипетської цивілізації. Процес заселення долини Нілу. Проблема етногенезу стародавніх єгиптян. Періодизація історії Стародавнього Єгипту. Стан відображення староегипетської історії в джерелах. Особливості давньосхідної деспотії в Єгипті. Місце і значення давньоєгипетської культури у розвитку світової культури.

Хеттська цивілізація

Утворення Старохеттського царства. Відродження Хеттського царства та його перетворення в імперію. Боротьба за гегемонію у Передній Азії. Перехід до класичної східної військово-бюрократичної монархії з воцарінням хурритської династії. Вторгнення «народів моря» і падіння Хеттського царства.

Культурний розвиток хетів.

Давньогрецька цивілізація

Поняття «Історія античності». Спільне і особливе в античному та східному шляхах розвитку. Історія Стародавньої Греції як складова частина античного суспільства. Періодизація. Природні умови та їх вплив на хід історичного процесу. Особливості полісної системи. Грецька колонізація (причини, характер та основні напрямки).

Давньоримська цивілізація

Давньоримська цивілізація – епоха найвищого розвитку і падіння рабовласницького суспільства. Періодизація. Територіальні межі давньоримської держави в різні періоди її історії. Головні проблеми римської історії та її значення у всесвітньо-історичному процесі.

Формування ранньофеодальних держав у південних і західних слов'ян (VII–XII ст.)

Болгарське царство. Осередки державності сербського, хорватського, словенського, боснійського народів. Польська держава. Велика Моравія. Давньочеська держава. Поширення християнства. Особливості соціально-економічного розвитку.

Основні риси феодального ладу в Західній Європі в добу класичного середньовіччя

Утвердження феодального ладу в країнах Західної Європи у XI ст. Встановлення феодальної поземельної та особистісної залежності селян. Феодальна ієрархія. Політична роздробленість. Життя, побут і мораль феодалів. Загальне і особливе у розвитку країн Західної Європи.

Католицька церква та її роль у західноєвропейському суспільстві в XI–XV ст.

Поділ християнської церкви на православну та католицьку. Ключітський рух і теократична політика Григорія VII. Боротьба пап з германськими імператорами. Піднесення папства в XII–XIII ст. Боротьба церкви з єретиками. Інквізиція. Жебруючі ордени ченців. «Авіньонське полонення» пап. Рух за незалежність національних церков. «Велика схизма». Соборний рух у XV ст. Крах політичних претензій папства у XV ст.

Центрально-Східна Європа у XIII–XVI ст.

Особливості політичного та соціально-економічного розвитку країн Центрально-Східної Європи. Захоплення Туреччиною Болгарії, Сербії, Боснії, Чорногорії, Герцеговини. Хорватські і словенські землі у складі держави Габсбургів. Етапи та особливості об'єднання руських земель навколо Москви. Звільнення від ординського володарювання. Московське царство в XVI ст. «Смута»: причини, передумови, наслідки, феномен самозванства, іноземна інтервенція. Московія в період правління перших Романових: внутрішня і зовнішня політика, стосунки між державою і церквою. Білоруські землі: формування князівств, включення до складу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

Реформація в Німеччині у 1517–1523 рр.

Причини та передумови реформаційного руху. Реформаційне вчення Лютера і його сприйняття в суспільстві. Боротьба Лютера з папським Римом.

Вормський едикт. Реформаційний рух у містах. Розкол антикатолицького руху і утворення різних течій і напрямків у Реформації. Андреас Карлштадт. Томас Мюнцер. Анабаптисти. Рицарське повстання та його поразка.

Буржуазні революції XVI–XVII ст.

Нідерландська революція та війна за незалежність другої половини XVI – першої половини XVII ст. Утворення Республіки Сполучених провінцій. Англійська революція 1640 – 1660 рр. Реставрація монархії в Англії.

Гене́за абсолютизму у Центрально-Східній Європі у XVIII – першій чверті XIX ст.

Політичні процеси у Російській імперії. Роль і значення дворцевих переворотів. Розширення привілеїв дворянства. Посилення кріпосництва. Становлення абсолютизму.

Політичні процеси в Габсбурзькій монархії і залежних слов'янських країнах. Вирішення селянського питання. Етноконфесійна політика Віденського уряду щодо підлеглих регіонів.

Французька революція кінця XVIII ст.

Передумови і початок Французької революції. «Декларація прав людини і громадянина». Якобінської диктатури. Переворот 9 термідора та конституція 1795 р. Значення Французької революції.

Національно-визвольний рух у південнослов'янських країнах у першій половині XIX ст.

Болгарське національне відродження. 1-е і 2-е Сербські повстання: хід подій і значення. Ілліризм у Хорватії. Етнополітичні процеси в південнослов'янських землях. Взаємовідносини Росії з південнослов'янськими народами.

Розвиток країн Центрально-Східної Європи у другій половині XIX ст.

Буржуазні реформи у країнах Центрально-Східної Європи. Скасування кріпосного права, земська, міська і судова реформи в Росії. Прийняття Конституцій у Сербії та Болгарії.

Національно-визвольна боротьба у Болгарії. Сербсько-турецькі війни та участь у них слов'янських народів.

Об'єднання Німеччини в 60–70-хрр. XIX ст.

Німецькі землі після революції 1848–1849 рр. «Великонімецький» та «малонімецький» шляхи об'єднання Німеччини. Австро-пруське суперництво в об'єднавчих процесах 1848–1850 рр. Міністр-президент Пруссії Отто фон Бісмарк та «Конституційний конфлікт». Переможні війни Пруссії у 60-хрр. XIX ст. та утворення Північнонімецького союзу. Франко-пруська війна 1870–1871 рр. та утворення Німецької імперії.

Політичний розвиток країн Центрально-Східної Європи на початку XX ст.

Політичний розвиток Російської імперії: державний і політичний устрій. Розвиток революційного руху. Третьочервнева монархія.

Політичне становище Сербії, Чорногорії, Болгарії. Розвиток

національно-визвольного руху у польських, чеських та словацьких землях.

Події 1917р. в Росії. Лютнева революція. Жовтневий переворот. Скликання і розпуск Установчих зборів.

Колоніальний розподіл Азії та Африки (XVII – початку XX ст.)

Основні форми та методи колоніальної експлуатації народів Азії та Африки. Створення світових колоніальних імперій (британська, французька, російська). Статус напівколоніальних країн. Зародження національного капіталізму та національно-визвольних рухів на Сході на початку XX ст.

Наслідки Першої світової війни для Європи та США

Поразка країн Четверного союзу. Версальсько-Вашингтонська система договорів. Територіальні зміни в Європі та світі. Послаблення європейських країн. Зміцнення позицій США. Вплив «радянського фактору». Хвиля революційних рухів у Європі. Соціально-економічний розвиток європейських країн та США у міжвоєнний період.

Відновлення державності у Польщі. Утворення Чехословацької держави. Держави словаків, хорватів і сербів.

Країни Азії та Африки після Першої світової війни

Наслідки війни для народів Азії та Африки. Зміни у соціальній структурі афро-азіатських країн. Повоєнна політика метрополій щодо колоніальних і залежних країн. Ліга націй та мандатна система. Переділ німецьких колоній. Значення Версальсько-Вашингтонської системи для долі афро-азіатських колоній і напівколоній. Вплив політики радянської Росії на національно-визвольний рух на Сході у 1918–1922 рр. Провідні діячі визвольного руху. М. Кемаль, М. К. Ганді, Дж. Неру, А. Сукарно.

Встановлення тоталітарних режимів у Європі

Причини виникнення та поширення фашистського руху в Європі. Встановлення та еволюція фашистського режиму в Італії. Б. Муссоліні. Прихід до влади А. Гітлера. Нацизм. Порівняльний аналіз італійського фашизму та німецького нацизму. Поширення фашизму в інших європейських країнах. Тоталітаризм як суспільно-політичне явище першої половини XX ст.

Друга світова війна: головні етапи та підсумки

Причини, характер та періодизація Другої світової війни. Характеристика головних етапів. «Дивна війна». Капітуляція європейських країн (Данія, Норвегія, Бельгія, Франція). Рух Опору у країнах Західної та Центрально-Східної Європи. Створення антигітлерівської коаліції та відкриття Другого фронту. Завершальний етап війни. Капітуляція Італії та Німеччини. Підсумки війни.

Встановлення комуністичних режимів у країнах Центральної та Східної Європи після Другої світової війни

«Народна демократія» у Болгарії, Югославії, Чехословаччині, Польщі. Рада Економічної Взаємодопомоги і Організація Варшавського договору.

Основні етапи розпаду колоніальної системи в Азії та Африці після Другої світової війни

Визвольний рух в Азії 1945–1955рр. Встановлення комуністичних режимів у Кореї, В'єтнамі, Китаї. Проголошення незалежності Індонезії.

Утворення Індійського союзу та Пакистану. Визвольний рух в арабському світі. Незалежність Сирії та Лівану. Палестинська проблема. Арабські країни Північної Африки (Лівія, Туніс, Марокко, Єгипет, Судан, Алжир). Ісламська революція. Визволення країн Аравійського півострова: Йемен, Оман, Кувейт. Катар, ОАЕ. Деколонізація Центральної та Південної Африки.

Особливості політичного та соціально-економічного розвитку США у 1945–2015 рр.

Наслідки Другої світової війни для США. Посилення позицій на міжнародній арені та світовому ринку. Особливості функціонування політичної системи США у другій половині ХХ ст. Соціально-економічний розвиток країни у другій половині ХХ ст. Рейганоміка. Соціальна політика Б. Клінтона. США у 2000–2008 рр.: внутрішня та зовнішня політика. Президентство Барака Обами: особливості внутрішньої та зовнішньої політики. Роль та місце США у сучасному світі.

Демократичні революції у країнах Центральної та Східної Європи (1980-90-х рр.)

Наростання внутрішньої нестабільності у країнах соціалістичного табору. Передумови та причини антикомуністичних революцій, їхній характер, спільні риси та особливості. Встановлення демократичного ладу.

Об'єднана Європа: від ідеї до реалізації

Зародження та розвиток ідей європейської єдності. Монархічні проекти об'єднання Європи (Данте, П'єр Дюбуа, Їржі Подебрад, Емерік Крюсе, герцог де Сюллі, аббат Сен-П'єр, Гійом Постель, Вільям Пенн та ін.). Роль католицької церкви у формуванні ідеї європейської єдності. Республіканські проекти об'єднання Європи (Ж.-Ж. Руссо, І. Кант, Сен-Сімон). Сполучені Штати Європи графа Калергі та розвиток пан-європейського руху.

Передумови та реалізація інтеграційних процесів в Європі після Другої світової війни. Декларація Р. Шумана, утворення Європейських економічних співтовариств (ЄЕС). Маастрихтський договір про створення ЄС – перехід до політичної інтеграції. Структура, повноваження, принципи формування та функції сучасних інститутів ЄС. Хвилі розширення та критерії членства в ЄС.

Європейський Союз у ХХІ ст.: сучасні виклики та перспективи для України.

Євроінтеграційний поступ України. Імплементация Угоди про асоціацію та Зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Міжнародні відносини у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття

Теорія зіткнення цивілізацій С. Хантігтона: класифікація, чинники протистояння Західного та Ісламського світів у ХХІ ст. Основні ознаки біполярної міжнародної системи та характеристика світової політики 1990-х рр. Ознаки та характеристики процесів глобалізації. Європейська система колективної безпеки.

Створення та діяльність ООН: статут, основні органи, система санкцій.

Країни Азії та Африки за доби «холодної війни». Створення «руху неприєднання» як спроба пом'якшити протистояння.

Конфлікт на Близькому Сході: створення держави Ізраїль та арабо-ізраїльські війни. Сучасний стан палестино-ізраїльських відносин.

Китай та Японія у післявоєнній системі міжнародних відносин. Міжнародна ізоляція КНР та стратегічне партнерство США та Японії. Зростання значення Азійсько-тихоокеанського регіону для світової політики в ХХІ ст.

Україна в системі міжнародних відносин. Основні засади та напрями зовнішньої політики України.

АРХЕОЛОГІЯ

Предмет та завдання археології

Класифікація археологічних пам'яток та головні принципи їх дослідження. Місце археології в системі наук. Археологічна періодизація. Датування методами археології та природничих дисциплін.

Виникнення археологічної науки, її розвиток та сучасний стан. Періодизація вітчизняної археології. Розвиток археології в Україні.

Сучасне законодавство про охорону пам'яток археологічної спадщини. Закони України «Про культурну спадщину» та «Про археологічну спадщину».

Доба палеоліту в історії людства (критерії визначення, періодизація, головні ознаки та історико-культурні явища). Періодизація палеоліту

Ранній палеоліт в Україні. Природно-кліматичні умови за доби палеоліту. Основні концепції походження людини. Основні етапи антропогенезу. Заселення первісними людьми Європи. Стоянки ашельської доби в Україні. Мустьєрська доба в Україні. Спосіб життя та матеріальна культура (господарство, житла, знаряддя праці). Генезис техніки обробітку каменя.

Пізній палеоліт в Україні. Природно-кліматичні умови (льодовиковий період). Мисливські суспільства прильодовикової Європи у пізньому палеоліті: господарський тип і суспільний устрій. Спосіб життя та господарство мисливців на північного оленя. Розвиток та вдосконалення техніки обробітку каменя за доби пізнього палеоліту. Основні типи знарядь праці з каменя. Мистецтво доби палеоліту на території України.

Доба мезоліту в історії людства (критерії визначення, періодизація, головні ознаки та історико-культурні явища)

Початок формування сучасної екологічної системи. Спосіб життя та види господарської діяльності населення. Розвиток мисливства та рибальства. Поява нових типів знарядь, розвиток мікролітичної техніки. Дві провінції в мезоліті України: порівняльний аналіз. Криза мисливського господарства.

Доба неоліту в історії людства (критерії визначення, періодизація та історико-культурні явища)

Неолітична революція, її передумови, зміст та історичне значення. Перехід до відтворюючого господарства. Виникнення землеробства, гончарства, прядіння та ткацтва, доместикація тварин. Нові прийоми

обробітку каменя (шліфування, свердління, пиляння). Розселення неолітичних землеробів та скотарів з Близького Сходу. Неолітичні культури України: загальна характеристика.

Доба енеоліту в історії людства (критерії визначення, періодизація та історико-культурні явища)

Характеристика доби палеометалів. Значення відкриття металів в історії людства. Основні етапи розвитку металургії міді. Поширення мотичного землеробства, високоякісної розписної кераміки, глинобитних жител. Культурно-історична спільнота Кукутені-Трипілля: хронологія та періодизація. Шляхи і територія розповсюдження. Періодизація та хронологія. Спосіб життя і господарства. Речовий інвентар та керамічний комплекс. Планування поселень та житлові споруди. Поселення-гіганти. Мистецтво та світогляд спільноти Кукутені-Трипілля.

Доба бронзи в історії людства (критерії визначення, періодизація та історико-культурні явища)

Значення переходу до металургії бронзи. Зміни природно-кліматичних умов. Перехід населення степової зони Євразії до напівкочового та кочового скотарства. Поява та поширення колісного транспорту. Курган як тип поховальної споруди та історична пам'ятка. Культурно-історичні спільноти епохи бронзи степової смуги України (ямна, катакомбна, зрубна). Поховальні пам'ятки. Речовий інвентар та керамічний комплекс. Культури епохи бронзи лісової смуги України (культура шнурової кераміки та тшинецько-комарівська культурно-історична спільнота). Поселення та житлові споруди, поховальні пам'ятки. Речовий інвентар та керамічний комплекс.

Доба раннього заліза в історії людства (критерії визначення, періодизація та історико-культурні явища)

Значення виникнення чорної металургії. Технологія сиродутного способу виробництва заліза. Періодизація доби заліза в Україні. Поява розвинутого номадизму, спосіб життя та господарство номадів. Кіммерійці за матеріалами археологічних джерел. Походження і територія розселення. Матеріальна культура та поховальні пам'ятки.

Періодизація та хронологія скіфської доби в Північному Причорномор'ї. Велика Скіфія. Географія Великої Скіфії за Геродотом. Спосіб життя та господарство скіфів. Матеріальна культура скіфів та її характерні риси («скіфська тріада»: звіриний стиль, озброєння, кінське спорядження). Поховальний обряд скіфів. Кургани скіфської аристократії («царські кургани»). Озброєння скіфів.

Матеріальна культура землеробів лісостепу скіфської доби. Милоградська та юхнівська культури.

Сармати. Спосіб життя та господарство. Характерні риси матеріальної культури, поховальні звичаї.

Антична колонізація Північного Причорномор'я. Її причини та характер. Матеріальна культура та соціально-топографічна структура античних міст-держав Північного Причорномор'я. Районування міст. Оборонні, житлові, господарські та культові споруди. Поховальні пам'ятки.

Ремесла і торгівля. Сільське господарство, промисли. Мистецтво античних міст-держав Північного Причорномор'я.

Археологічні культури першої половини I тис. н.е.

Археологічні культури України пізньоримського та гунського часу. Зарубинецька культура; черняхівська культура. Поселення та житлові споруди. Господарство. Поховальні пам'ятки.

Київська археологічна культура. Походження та ареал поширення.

Східні слов'яни у другій половині I тис.н. е.

Міграціоністська та еволюціоністська теорії походження слов'ян. Ранньослов'янські культури Східної Європи кінця V–VIIст. (празька, пеньківська та колочинська культури).

Східнослов'янські союзи племен в контексті археології. Райковецька, волинцевська та роменська культури. Проблема локалізації літописних слов'янських племен. Господарство та побут. Розвиток ремесла та землеробства, соціальна та майнова диференціація. Розквіт язичництва. Поховальні пам'ятки.

Археологія Київської Русі

Виникнення та соціально-економічний розвиток Київської Русі за даними археології. Дружинна культура у Східній Європі (IX–XIст.). Міжнародна торгівля та становлення торгово-ремісничих поселень.

Матеріальна культура за археологічними даними. Розвиток ремесла у Київській Русі. Металургія та металообробка X–XIIIст. за археологічними даними. Сільське господарство та промисли Київської Русі. Археологічне вивчення сільських поселень. Давньоруське місто за археологічними даними. Міста Київської Русі. Житлові, ремісничі, господарські та фортифікаційні споруди. Культова та цивільна монументальна архітектура за матеріалами археологічних досліджень. Поховальні пам'ятки християнської доби.

Рекомендована література

Історія України

Бойко В., Демченко Т., Онищенко О. 1917 рік на Чернігівщині. Чернігів, 2003.

Бойко В., Казіміров Д., Леп'явко С. Владні інституції Чернігово-Сіверщини: ілюстрована історія. Чернігів, 2014.

Бойко О.Д. Історія України: Підручник. Київ, 2014.

Бондар О. Чернігів: місто і фортеця у XIV–XVIII століттях. Чернігів, 2014.

Бондар О. Замки та фортеці Чернігово-Сіверщини в XV–XVIII ст. Київ, 2015.

Брехуненко В. та ін. «Братня навала»: Війни Росії проти України XII – XXI ст. Київ, 2016.

В'ятрович В. Війна і міф. Невідома Друга світова. Київ, 2016.

Горобець В. Влада та соціум Гетьманату. Дослідження з політичної та соціальної історії ранньомодерної України. Київ, 2009.

- Горобець В. Україна. Люблінська унія та народження нової вітчизни. Київ, 2009.
- Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ, 2000.
- Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVII–XVIII ст.: кордони, населення, право. Київ, 1996.
- Гуржій О. І., Чухліб Т. В. Гетьманська Україна. Київ, 1999.
- Демченко Т. Колективізація та Голодомор 1932–1933 рр. на Чернігівщині. Чернігів, 2007.
- Касьянов Г. Україна 1991–2007: Нариси новітньої історії. Київ, 2008.
- Коваленко О. Павло Полуботок – політик і людина. Чернігів, 1996.
- Когут З. Російський централізм і українська автономія: Ліквідація Гетьманщини. 1760–1830. Київ, 1996.
- Кондратьев І. Під Литвою, Московією і Польщею. Чернігів, 2005.
- Король В. Ю. Історія України: Навчальний посібник. К., 2008.
- Крупницький Б. Гетьман Іван Мазепа та його доба. К., 2003.
- Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої 1618–1648 рр. Київ, 2006.
- Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928). – Київ, 1996.
- Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. Нью-Йорк, Київ, Лівів, Париж, Торонто, 2001.
- Патриляк І. К., Боровик М. А. Україна в роки Другої світової війни: спроба нового концептуального погляду. Київ, Ніжин, 2010.
- Патриляк І. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.). Львів, 2012.
- Патриляк І. К. “Перемога або смерть”: український визвольний рух у 1939–1960-х рр. Львів, 2012.
- Рахно О. Чернігівські земці (історико-бібліографічні нариси). Чернігів, 2009.
- Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. Київ, 1998.
- Русина О. Україна під татарами і Литвою. Київ, 1998.
- Ситий Ю. Християнські поховальні пам'ятки давньоруського Чернігова. Чернігів, 2013.
- Смолій В., Степанков В. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). Київ, 1999.
- Солдатенко В. Ф. Українська революція: Історичний нарис. К., 1999.
- Толочко П. П. Київська Русь. Київ, 1996.
- Травкіна О. Чернігівський колегіум (1700–1786). Чернігів, 2000.
- Уривалкін О. М. Історія України (середина XIII – середина XVII ст.). Київ, 2005.
- Щербак В. Українське козацтво: формування соціального стану (друга половина XV – середина XVII ст.). Київ, 2006.
- Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України.

Київ, 2009.

Всесвітня історія

Акунін О. С. Нова історія країн Західної Європи та Північної Америки (1492–1918). Миколаїв, 2013.

Балух В.О. Історія античної цивілізації : У 3-х т. Чернівці, 2007–2008.

Бураков Ю.В. Новітня історія країн Азії та Африки (1945–1992). Київ, 1993.

Буряк П.Ю., Гупало О.Г. Європейська інтеграція і проблеми сучасності: навчальний посібник. Київ, 2008.

Глиняний В. П. Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник. Київ, 2005.

Європейська інтеграція / уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох. Київ, 2007.

Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу / [під ред. І. В. Яковюка]. К., 2012.

Історія південних і західних слов'ян / під ред. Ярового В.І. К., 2005.

Історія Центрально-Східної Європи / за ред. проф. Л.Зашкільняка. Львів, 2001.

Козицький А. Новітня історія країн Азії та Африки. Львів, 2004.

Міжнародні відносини (Історія. Теорія. Економіка) / за ред. М.З.Мальського, Ю.М.Мороза. Львів, 2002.

Постоловский Р., Троян С., Федорак В. Світ на зламі епох: історія кінця ХІХ – середини ХХст.: Навчальний посібник. Київ, 2000.

Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу: Курс лекцій. Київ, 2002.

Рубель В.А. Нова історія країн Азії та Африки. Київ, 2007.

Сидорук Т.В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства. Львів, 2012.

Тодоров І.Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти. Донецьк, 2006.

Троян С.С. Світ на зламі епох: основні тенденції розвитку (кінець ХІХ – середина ХХ ст.): Навчальний посібник: У 2-х ч. Харків, 2013.

Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн ХХ ст.: Підручник. Київ, 2005.

Яровий В.І. Історія західних та південних слов'ян. Київ, 1996.

Археологія

Археологія України: Курс лекцій. Київ, 2005.

Баран В. Д. Давні слов'яни. Київ, 1998.

Баран В.Д., Козак Д.Н., Терпиловський Р.В. Походження слов'ян. Київ, 1999.

Відейко М. Світ трипільля. Давні хлібороби між Карпатами і Дніпром. Київ, 2014.

Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України. Тернопіль, 2004.

Давні слов'яни. Археологія та історія /Абашина Н.С., Козак Д.Н., Синиця Є.В., Терпиловський Р.В. Київ, 2012.

Давня історія України. Київ, 1997. Т.1; Київ, 1999. Т.2; Київ, 2000. Т.3.

Експериментальна археологія: завдання, методи, моделювання. Київ, 2011.

Закон України «Про охорону археологічної спадщини». *Археологія (спецвипуск)*. Київ, 2004.

Залізник Л.Л. Первісна історія України. Київ, 1999.

Зубар В., Ліньова Є., Сон Н. Античний світ Північного Причорномор'я: Навчальний посібник. Київ, 1999.

Історія української культури: У 5-ти т. Т. 1. Історія культури давнього населення України. Київ, 2001.

Козак Д.Н. Етюди давньої історії України. Київ, 2010.

Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони історико-культурного середовища: Збірник документів. Київ, 2002.

Міхеєв В.К., Шрамко Б.А. Археологія залізного віку Східної Європи: навчальний посібник. Харків, 2000.

Ольговський С.Я. Давньогрецькі міста-колонії Північного Причорномор'я: Навчальний посібник. Київ, 2007.

Рудика Н.М. Українське законодавство з охорони пам'яток археології (становлення і розвиток). Київ, 2013.

Словник-довідник з археології. Київ, 1996.

Україна – хронологія розвитку. Т. 1. З давніх часів до пізньої античності. Київ, 2007.

Україна – хронологія розвитку. Т. 2. Давні слов'яни. Київська Русь. Київ, 2009.

Чмихов М. О., Кравченко Н. М., Черняков І. Т. Археологія та стародавня історія України. Київ, 1992.

Шовкопляс І.Г. Основи археології. Київ, 1971.

Яковлева Л.А. Найдавніше мистецтво України. Київ, 2013.

Критерії оцінювання знань вступників до аспірантури

Сума балів за 100-бальною шкалою	Оцінка ECTS	Значення ECTS	Критерії оцінювання	Рівень компетентності
90 – 100	A	відмінно	Вступник виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача, знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, вміє використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні обдарування і нахили	Високий (творчий)
83 – 89	B	добре	Вступник вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує вправи і задачі у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна	Достатній (конструктивно-варіативний)
75 – 82	C	добре	Вступник вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; в цілому самостійно застосовувати її на практиці; контролювати власну діяльність; виправляти помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи для підтвердження	
68 – 74	D	задовільно	Вступник відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень; з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих	Середній (репродуктивний)
60 – 67	E	достатньо	Вступник володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні	Середній (репродуктивний)
35 – 59	FX	незадовільно	Вступник володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу	Низький (рецептивно-продуктивний)